

Nr. 3 1979

20. årgang

Løssalg kr. 5,-

Litteraturprisen for 1978 til Olav Dalgard og Kirsten Langbo

Ved ei tilstelning på Continental i Oslo 22. mai delte Landslaget for språklig samling ut to litterære priser for 1978. Dene ene gikk til Olav Dalgard for «Samtid II», den andre til Kirsten Langbo for «Heme hos oss». Begge bøkene er erindringsbøker.

Dalgard fikk prisen først og fremst for sin åpne, ledige nynorsk. I skrivemåte, ordvalg og formverk legger han bevisst språkbruken sin opp mot det som med tida kan bli en samlende skriftnormal for landet. Derfor blir ordlistenes sideformer brukt når de har stort nok belegg i talemålet til å kunne samle landet språklig.

Også det bidrar, sammen med den ledige setningsbygninga, til Dalgards klare språk.

Kirsten Langbo har skrevet den siste boka si gjennomført på hadelandsdialekt. Med det får ho vist åssen det å bruke dialekt i seg sjøl gir stoffet liv. Landslaget vil også hedre Langbo for hennes arbeid for å gi barn et sunt og naturlig forhold til dialekter.

Når Landslaget for språklig samling deler ut to priser i år, skal det også være en ekstra markering av at laget i år fyller 20 år.

Dalgard og Langbo fikk hver et fargelitografi som Magne Rygh har lagd.

Over til side 8.

I dette nummeret:

- Litteraturprisen til Olav Dalgard og Kirsten Langbo, s. 1
- Innkalling til landsmøte i LSS, s. 2
- LSS 20 år, s. 2
- «Vi gleder oss over dialektene»: Om riksmålsfolk og dialekter, s. 4
- Professor Trygve Heltveit: Om innbrott i riksmålets system, s. 10
- Rolf Inge Anda: Motløyse i ortografiens irrgangar, s. 12
- Alfred Kvalheim: Arbeiderpartiet og språklig tilnærming, s. 16
- Debatt, s. 13
- Halvor Dalene 75 år, s. 2

**LANDSLAGET FOR
SPRÅKLIG SAMLING**

Postboks 636, Sentrum Oslo 1.

Medlemspenger, kr. 30,— pr. år.

Postgiro 5163787

Leiar: Thore A. Roksvold

Lutvannsv. 17

Oslo 6

Tlf.: (02) 26 85 54

**LANDSLAGET FOR
SPRÅKLIG SAMLING
20 ÅR**

I april i år var det 20 år sia LSS blei skipa. Laget har i denne tidbolken hatt både medgang og motgang, men har i alle desse åra markert at samnorskpolitikken har støtte og at det fins gode grunnar for å arbeide for denne politikken.

Riksmålsrørsla hevdar i dag at «samnorsktanken er død». Og det hadde kanskje vori rett i språkpolitisk samanheng dersom ikkje LSS var til. Men bakover i historia har vi tradisjonar frå og røter i samnorskrørsla Østlandsk reising, og språksosiologiske granskningar gir oss

gode haldepunkt for å hevde at politikken vår, slik han er nedfelt i prinsiprogrammet, har framtida for seg.

Så samnorsktanken er langt frå død. Den tanken at nordmenn har eit sams mål, eit mål som det er moglig å finne eit felles språklig uttrykk for, er ikkje borte. Vegen fram er nok i dag staka annleis ut enn for 20 år sia, vi legger meir vekt på talemåla nå enn før. Men grunnsynet: at vi i Noreg har eitt mål, og ikkje to, er det same og grunnleggande.

Det har vori 20 år i hard strid til fleire kan- tar. Men strid er mye betre enn fred når det er snakk om språktilhøve. Den språkfreden vi tilsynelatande finner i mange andre land — som riksmålsrørsla yndar å samanlikne oss med — skjuler og dekkjer over språklig undertrykking som vi knapt kan ane omfanget av. Vi skal vere glade for den kampen og den striden vi har hatt. For til nå har utviklinga støtt gått den riktige vegen. Men vi står kanskje ved eit viktig vegskille nå. Derfor er det så viktig å slå tilbake det som skjedde i Språkrådet i januar i år. Dei vedtaka som blei fatta der, kan komme til å sette oss langt tilbake i skriftmålsutviklinga. At språkbruken i samfunnet nå klart går i den retninga vi i LSS har rekna med og arbeidd for, både når det gjeld munnlig og skriftlig språkbruk, er ei anna sak.

Det at vi kan sjå både positive og negative sider ved det som skjer i språkutviklinga akkurat nå, gjør at det er eit optimistisk og kamplystent landslag som rundar 20 år i år — med festmøte i samband med landsmøtet 11. november.

ehj

Innkalling til landsmøte i LSS

Sentralstyret kaller med dette inn til landsmøte i LSS. Møtet blir haldi *søndag 11. november* i *Lektorenes hus, Wergelandsvegen 15, Oslo, klokka 1000*. Etter landsmøtet blir 20-års jubileet til organisasjonen feira med eit festmøte.

Sentralstyret har sett opp denne sakslista for landsmøtet:

1. Konstituering, val av ordstyrar og referent.
2. Årsmelding.
3. Reknskap.
4. Auke i årspengar og bladpengar.
5. Arbeidsoppgåver frametter.
6. Val.

HALVOR DALENE 75 ÅR

23. september i år fylte ein av nestorane i samnorskrørsla 75 år: *Halvor Dalene*. Som skolemann har han undervist i både folkeskole, framhaldsskole og gymnas og virka som rektor ved Brandbu statsrealskole og Bø gymnas og statsrealskole. Han er tildelt Kongens fortene-estemedalje i gull.

Dalene er kanskje vidast kjend som ordliste-forfattar. Han har m.a. æra for C-ordlistene med tilnæringsformer som *Aschehoug* har gitt ut. Og seinast i fjor var han på marknaden saman med Karl Bakke med ei nytgåve av den velkjende *Ordliste for grunnskolen* (nynorsk), og denne boka har fått svært god mottaking mellom norsklærarar, m. a. i tidsskriftet til norsklærarlaget, *Norsklæraren* (nr 2/1979).

I Landslaget for språklig samling har Dalene vore verksam sia starten i 1959, med møtedeltaking og innlegg, kåseri og bladstykke. Utan avbrott har han vore landsstyremedlem i desse 20 åra, til tider medlem av sentralstyret òg. Midt i 1960-åra la han dessutan ned stort arbeid

i Samlenormalnemnda i landslaget. Ikkje minst har han vore ein glad gjevar til den slunkne pengekassa i landslaget. Slik har han både i gjerning og ord vore til kveik for andre — ikkje minst dei unge — med sin iver og innsats for eit samnorsk mål.

Det høver å nemne ein heller privat episode her: Ein vårdag for dryge 32 år sia var Halvor Dalene den første framandkaren til å helse meg velkomen til verda. Det skjedde med den tradisjonelle femkrona på vogga — og trulig med eit smil. Sannelig vart det samnorskmann av ungen. Det ligg ein fin symbolikk i denne episoden, tykkjer eg.

På vegner av heile Landslaget for språklig samling er eg glad for å kunne helse Dalene tilbake no på den store åremålsdagen hans i år og takke han for den svære innsatsen han har gjort for å skape godvilje og vokstervilkår for eit sams norsk skriftmål i Norge. Vi ønsker han mange arbeidsfylte år frametter.

Geirr Wiggen

Motløyse i . . . .

(frå side 13)

Dersom tyskarane er estetisk skadde, er truleg ikkje grunnen å finna i desse doble konsonantane. — For få år sidan blei ein yngre professor i norsk spurd kvifor vi ikkje kunne skriva KANN (som til dømes Garborg gjorde), VILL, TILL o.l. Denne gongen var svaret — rett nok etter mykje nøling — at vi ville komma i utakt med nabolanda; men gjekk ikkje Strindberg «Till Damaskus»? — V a vet jag?

Komitear har mange av oss ei djup mistru til, vi veit at dei ofte er sirupsseige, at dei gjerne går i årelang eksil. Likevel; det måtte då vera mogleg å finna nokre av dei som brenn litt for desse små tankane. Kunne Kyrkje- og undervisningsdepartementet tenkja seg å gjera ein freistnad? Ein måtte då syta for å få med folk som ikkje er interesserte i å halda på det noverande systemet, av di dei gjerne ser at det finst ein fråstand mellom «dei lærde» og hine. —

For mange er det ortografiske virvaret eit paradis, der dei lysteleg kan pusla med sine inkjevetta. Desse må òg haldast utanfor! Dei vil mellom anna argumentera med at franskmenn og engelskmenn har det mykje verre (betre?) enn vi.

Vesle Norge kunne her kan henda gjera ein ørliten innsats for demokratiet. Det har vi gjort før, vi var etter måten tidleg ute med røystrett for kvinnene.

Vi veit at mange både i Frankrike og i Storbritannia er særns misnøgde med sine respektive skriftsystem. G. B. Shaw testamenterte til dømes ein del av pengane sine til den som ville ta på seg å forenkla det engelske skriftsystemet. Ei stor og langdryg oppgåve ligg framføre den som det skal gjera. Fullt så språkleg innfløkt, eller så politisk problematisk, ville det snautt vera her til lands, så for oss var tanken — trass i alt — kanskje ein komité verd?

„Vi gleder oss over dialektene”

(Rapport om riksmålsfolk og dialektene på Sørlandet)

Det er riksmålsfolk som hevder det. F.eks. sier tidligere formann, nå styremedlem i riksmålsorganisasjonen *Norsk Lytterforening for Radio og Televisjon* (sic!), Alf Nielsen, til Riksmålsbevegelsens Pressekontor:

«Når vi nu er inne på sproget, så vil jeg gjerne rette opp en stor misforståelse som hersker overalt i landet — nemlig at vi riksmålsfolk er imot dialekter. Det er faktisk tvert om. Vi gleder oss når vi i NRK's programmer hører de mange vakre dialektene vi har rundt omkring i Norges land!» (*Frisprog* nr. 3-1979).

Se se, det var ikke verst. Riksmålsfolk *gleder* seg når de hører dialekter brukt i NRK.

Men dessverre, virkeligheten er nok en annen. Hør bare hva som skjedde i Arendal på vårparten. Formannen i Arendal riksmålsforening, overlege Jean Lange, gikk i *Agderposten* 26/4 hardt ut mot dialektbruken i lokalsendinga på Sørlandet. «Avskyelig språkbruk», var karakteristikken overlegen fant passende på dialekta til Emly Strat fra Gjerstad, praktikant i Sørlandssendinga. Jean Lange kunne vanskelig «glede» seg over dialektbruken hennes, må vi gå ut fra.

Artikkelen i *Agderposten*, og overlegens ordbruk, framkalte naturlig nok reaksjoner. Folk ville ikke finne seg i at riksmålsformannen tråkka på dialektene. Men overlege Jean Lange gav seg ikke så lett. I et intervju i lokalsendinga litt seinere fikk han mulighet til å moderere seg, ta noe tilbake, uttale at han «gledet» seg over å høre dialektene bli brukt — men nei, han kjørte videre. Vi skal ta oss den fornøyelse å gjengi intervjuet med formannen slik den er nedtegna etter lydbandet, av *Fædrelandsvennen* 5. mai 1979:

— Riksmålsforeningen i Arendal har hatt et møte nå, og et av temaene som der blei tatt opp, det var språkbruken eller dialektbruken i Sørlandssendinga. Og Jean Lange, du som er formann i Riksmålsforeningen her i Arendal, det blei sagt, i all fall ifølge avisene at det var gale å bruke dialekt i Sørlandssendinga?

— Ja, hvor galt vi egentlig skal si at det er, det er kanskje et annet spørsmål. Men det var irritasjon hos de medlemmer av foreningen som reiste spørsmålet om at de synes det var for mye dialekt i Sørlandssendingen.

— Ja, men en del av Sørlandssendinga henvender seg jo te distrikter der de bruker dialekt. E det kje rettferdig at dei skal få høre sitt eget mål i sendinga?

— Jo, det kan man si at det ville være et rettferdig krav at de fikk servert forskjellige meldinger på sin egen dialekt, eller en av dialektene, men det er det at det er jo så mange dialekter og forskjellige dialekter. Hvis man først bruker dialekt, så kunne det være det som nynorskfolk selv mener er en generalnevner for dialektene, at vedkommende som er ansatt i Kringkastingen, i den lokale sending, at de da henvendte seg, eller brukte, nynorsk som sitt sprog når de da opptrer.

— Tykker du at det skorrer i ørene på de når du hører ein mearbeider snakker setesdalsdialekt, lillesandsdialekt, gjerstaddialekt?

— Jeg må si at jeg liker de dialekter som, hva skal jeg si, er... har åpne, greie vokaler, hvor det er mer musikk i sproget. De som har, de dialekter hvor vokalene, sånn som de er i Arendal og andre deler av landet rent dialektisk, er mindre rene, de synes jeg egner seg svært dårlig til å gå på eteren. Gå på luften. Eller gå på lufta som det nu heter, æ... populært.

— Hvis du for eksempel skulle få en jobb på, la oss sei Voss, kunne du tenke de te, å måtte

endre din nærmast dialekt, hvis du fekk ein jobb der du måtte gjøre det for å få kontakt med dei du jobba i sammen med, la oss ta i skulen.

— Det vil vel, da ville man vel da måtte, hvis man var lærer, for folk med Vossedialekt, så måtte man vel, synes jeg, forsøke å lære seg nynorsk. Men ellers, når jeg, hva skal jeg si, i alminnelig samtale, så mener jeg at mitt muntlige sprog, det er ikke noe menneske her i dette land som vil ha vanskelig med å forstå meg.

— Har du inntrykk av at riksmålsfolk ser ne på folk som snakker sin kav dialekt i tide og utide?

— Altså, det kommer helt an på hvor tilsiktet brei man gjør sin dialekt. Det som jeg synes er, æ... hva skal vi si, nokså betydningsfullt når det gjelder bedømmelse av dialekter, det er at der er noen dialekter som er vakre, og så er det dialekter som man kan, kan karakterisere som, hva skal jeg si... morsomme, for eksempel trønderdialekt, når en hører skrøner på trønderdialekt, det er jo i grunnen bare morsomt. Men å høre trøndersk i mere, hva skal man si, seriøs forbindelse, det synes jeg... det synes jeg nærmest er følt å høre på.

— Nå har e stilt en god del spørsmål på min gjerstaddialekt, og der står i Agderposten då, det var i går, om den avskyelige gjerstaddialekten. Har du følelsen av at du er blitt intervjuet på ein avskyelig dialekt?

— Nei, det har jeg ikke. Jeg synes at min, hva skal vi si, min gjenpart, eller motpart da, over bordet, at han fører et meget sobert sprog til å være dialekt.

Ser man det! Sjelden er vel riksmålshovmotet kommi bedre til syne enn i dette intervjuet. Og sjelden er en riksmålsformann grundigere avslørt som totalt uvitende når det gjelder alt som har med språk, dialekter og språkbruk å gjøre. Legg merke til at arendalsvokalene egner seg svært dårlig i radio! Og overlegen syns at trøndsk «i seriøs forbindelse» er følt å høre på. Hvor blir det igjen av «gleden» over dialektbruken i NRK, Alf Nielsen, og den «misforståelsen» som hersker? Kanskje det ikke er så stor misforståelse likevel, men den reine sanninga at riksmålsfolk er fiendtlig innstilte til dialektene?

Av de innlegga som følgte i sørlandsavisene etter dette utkjøret fra Jean Lange, velger vi å gjengi et av *Gjert Kristoffersen*, som vi syns peker på de vesentlige sidene ved dette spørsmålet. Innlegget stod i Agderposten 3. mai:

Om avskyelig og uskjønn språkbruk

I Agderposten for 26/4 1979 gir formannen i den lokale riksmålsforeninga, overlege Jean Lange, til beste sitt syn på dialektbruken i Sørlandssendinga. Godt støttet av intervjueren, Sun-, greier han å få inn et riktig godt og solid slag som rammer langt under beltestedet. I språkstriden er tydeligvis intet middel så sjofelt at ikke riksmålsbevegelsen tillater seg å ta det i bruk om det kan fremme hensikten. Og det er språkstrid dette dreier seg om, uansett hva Sun- måtte mene. Nettopp ethvert menneskes soleklare rett til å bruke sitt eget naturlige talemål i enhver situasjon utgjør i dag etter min mening kjernen i språkstriden.

Overlege Lange og hans meningsfeller forsøker å reservere denne retten for seg sjøl. Men ethvert demokratisk prinsipp tilsier at denne retten ikke bør være forbeholdt en liten, sosialt privilegert gruppe, nemlig dem som bruker det de sjøl kaller riksmål som sitt naturlige talemål.

Riksmålsbevegelsen hevder ofte at det overveiende flertall av nordmenn i dag bruker riksmål. Dersom dette er ment å gjelde talemålet, er det løgn. Det faktum at flertallet i dag bruker bokmål som skriftspråk er ikke ensbetydende med at de taler riksmål. Begrepene bokmål og nynorsk har i det hele tatt ingenting med naturlig talemål å gjøre, de er skrivekonvensjoner som bare i fattig grad er i stand til å gjengi talemålet vårt. Jeg vil derfor ikke komme nærmere inn på skriftspråk her. Det er irrelevant fordi radio overfører tale og ikke skrift.

Vi taler alle en eller annen form for dialekt, og her inkluderer jeg både Lange og Sun-. Med andre ord mener jeg at alt naturlig talemål kan beskrives som tilhørende en dialekt. Dialekter kan være geografiske eller sosiale. Riksmålets fremste forkjempere bruker i stor grad en minoritetsdialekt vi kan kalle sosial, nemlig den som de høyere sosiale lag i byene rundt om i landet har som sitt naturlige talemål. Her er vi ved poenget. I kraft av sin sosiale prestisje forsøker denne gruppa, som på ingen måte utgjør noe flertall i Norge, å pådytte resten av landets befolkning sitt talemål som norm. I den grad dette lykkes, tvinges alle andre til å lære to språk (sin egen dialekt, og «riksmål») og de må hele tida passe på at de bruker den varianten de tror situasjonen «krever». Sjøl kan riksmålsbrukerne slippe av og bruke all sin språklige energi på selve kommunikasjonen, i trygg forvissning om at deres talemål er det «korrekte» uansett hva slags situasjon de måtte befinne seg i. Dette fører til at riksmålsbrukerne pr. definisjon har det «beste» talemålet. I den grad

Over til neste side.

folk med annen dialektbakgrunn forsøker å lære seg å tale riksmål, vil de alltid bli underkastet de «ekte» riksmålbrukernes dom og vurdering, det gjelder å snakke «fint» nok. Det er dette som kalles språklig undertrykking.

Slik språklig undertrykking skjer i Norge i dag, og Lange og Sun-s hatske utfall er et godt eksempel på hvilke former undertrykkinga viser seg i. Kan det kalles annet enn forsøk på undertrykking når en overlege og en skrivefører journalist i stort førstesideoppslag går ut og stempler andres talemål som avskyelig, uskjønt og uttrykk for slurv, alt dette formodentlig i motsetning til deres eget talemål? Den angrepne journalist i NRK greier seg nok, han eller hun har forhåpentligvis vett nok til å overse dette sjofle angrepet. Mye verre er at dialektbrukere i landsdelen har fått sitt pass grundig påskrevet, morsmålet deres er mindreverdige og uegna til offentlig framføring.

Språklyder i seg sjøl er verken skjønne eller uskjønne, de er nøytrale. Det fins ingen språkvitenskapelig holdbar metode som hjelper oss om vi vil karakterisere språk som skjønt eller uskjønt. Men ettersom vi avslører våre holdninger, vår sosiale og geografiske bakgrunn, vårt utdanningsnivå etc. gjennom språkbruken vår, og på samme måten kan lese andres holdninger etc. ut av deres talemål, blir språket i tillegg til kommunikasjonsmiddel også et signal som gir oss opplysninger om den posisjonen den vi taler med har i samfunnet. Og i den grad vi vurderer noen mennesker eller grupper av mennesker som bedre eller verre enn andre, vil vi ofte vurdere språket de bruker på samme måten. (Der-som jeg ser ned på deg fordi du står lavere på den sosiale rangstigen enn meg, ser jeg også ned på språket ditt.) Men å uttrykke åpen forakt for andre befolkningsgrupper gjør man ikke i våre dager. Bare barn og fulle folk kaller sine medmennesker offentlig for bondske eller provinsielle når de så synes. Sun- eller Lange ville sikkert ikke finne på noe slikt, de regner seg vel som de fleste andre som noenlunde veloppdragne og dannede.

Men er det noe bedre å kalle morsmålet til folk med bygdebakgrunn for avskyelig? Det er ikke det, gjennom uttalelsene sine har de to avslørt holdninger til andre befolkningsgrupper og det disse representerer, som ved sin nedlatende holdning og intoleranse er groteske.

Dette hadde kanskje ikke vært så farlig om det hadde vært et enkeltstående tilfelle. Men uttalelsene føyer seg inn i et større mønster av undertrykking. I årevis har språkbrukere som har bakgrunn i bygdemål, og bymål som avviker fra riksmålsnormen (f.eks. «Barbumål»), fått høre at morsmålet deres er mindreverdige (simpelt, vulgært, slurvete, uskjønt etc.) De som står bak dette synet, og som samtidig har riksmål som naturlig talemål, representerer en so-

sial elite. Riksmålet blir derved et signal på det sosialt vellykkede, dvs. en ønskelig sosial status. I neste omgang har dette ført til at bruk av riksmål av mange er blitt sett på som nødvendig for å lykkes her i livet. Og et slikt syn slår tilbake. Aksepterer en det vil en komme til å se ned på sin egen dialekt, en aksepterer at den er mindreverdige i forhold til «de andres». Og er en kommet så langt, har en én av to ting å gjøre. En kan akseptere sitt eget talemål som mindreverdige, og/eller en kan mer eller mindre ubevisst forsøke å lære seg å tale riksmål, for derved å bli riksmålsbrukernes likestilte. Men dette vil sjelden lykkes. Å lære seg et nytt språk i voksenalder er vanskelig, enten dette språket er riksmål, engelsk eller swahili. Det vil nesten alltid være små trekk som røper den opprinnelige dialekten. Så samtidig som en bruker mye mental energi på å snakke «riktig», vil en likevel bli avslørt som en person som knoter. Forsøk på å oppnå framgang og sosial aksept gjennom språkbruken er i de aller fleste tilfeller dømt til å mislykkes.

Det er her sammenhengen mellom språk og identitet kommer inn. Hvis en undertrykker sitt eget morsmål uten at en samtidig klarer å bruke et annet talemål naturlig og avslappet, vil dette gå ut over følelsen av egen identitet og verdi. Man kan spørre seg om det bare er riksmålsbrukere som har rett til en slik følelse av egenverdi.

Riksmålsbrukernes undertrykking av andre dialektgrupper er med dette intet annet enn en lumsk form for kultur- og språkimperalisme. Veien til frigjøring ligger ikke i at den undertrykte lærer seg riksmål. Som nevnt vil han derved bare kunne skade seg sjøl ved at han fornekter sine språklige røtter uten å være i stand til å slå nye røtter i riksmålsdialekten.

Frigjøringa ligger et annet sted. Den dagen de som bruker andre dialekter enn riksmålet krever respekt for talemålet sitt og slutter å se på seg sjøl som språklig og derved sosialt mindreverdige, vil den onde sirkelen være brutt. En slik frigjøring har kommet i gang de siste åra, andre dialekter enn riksmålet begynner å vinne respekt. Lykkes dette, vil en hvilken som helst norsk dialekt være brukelig i enhver situasjon, og riksmålets posisjon som norm vil være brutt. Resultatet vil da bli at alle språkbrukere, enten de har sin dialektbakgrunn i riksmålet eller i andre dialekter, vil stille på lik linje. Ingen vil lenger tvinges til å måtte lære et nytt språk, som de ikke engang har bruk for. (Så nødig han enn vil innrømme det, forstår riksmålsbrukeren (og alle andre med ham) enhver norsk dialekt dersom han legger godviljen til, og viser den respekt og toleranse som han skylder andre mennesker.)

At det vi hører i radioen er «blandingsspråk» (og ikke «ekte» dialekt), er ikke noe argument

mot det jeg har hevdet ovenfor. På samme måte som de fleste mennesker vanskelig klarer å skjule sin språklige bakgrunn, er få motstandsdyktige mot påvirkning dersom de skifter miljø. Det «blandingsspråket» som vi da får som resultat er fremdeles et naturlig talemål. Det er det bevisste og ødeleggende knotet, som er et direkte resultat av riksmålsbrukernes undertrykking av andre vi må komme til livs. Vi har ingen av oss grunn til å skamme oss over morsmålet vårt, og vi har sikkert alle bedre og mer verdifulle ting å bruke energien vår på enn å lære oss et språk vi sjøl ikke har bruk for og som andre kan bruke til å undertrykke oss med. Den dagen vi forstår at morsmålet vårt er noe vi kan være stolte av, den dagen har vi også forstått at utspill som det til Sun- og Jean Lange ikke er annet enn en pinlig avsløring av deres manglende respekt for medmenneskers bakgrunn og egenverdi.

*

I et innlegg noen dager seinere, etter at Lange hadde svart fullstendig skeivt på Kristoffersens første artikkel, oppsummerte Gjert Kristoffersen debattens viktigste spørsmål på denne måten:

«I det hele tatt kan denne diskusjonen kokes ned til to spørsmål:

1. Trenger vi en landsgyldig talemålsnorm?
2. Bør denne i så fall være identisk med riksmålsdialekten?

Når det gjelder det første spørsmålet, anfører Lange tre hovedargumenter for en slik norm:

- a) Forståelighet
- b) Nasjonal identitet
- c) Språkkultur.

Forståelighet, det at folk flest ikke forstår fremmede dialekter, tok jeg opp i mitt første innlegg. Dette er et skinnproblem som går tilbake på fordommer mot og dårlig kjennskap til andre dialekter. (Her burde skolen ha en oppgave!)

Argumentet som går på nasjonal identitet har jeg vanskelig for å ta alvorlig. Det innebærer at den minoriteten som har riksmål som morsmål (et talemål som går tilbake til en spesiell måte å uttale dansk på, utvikla i norske embets-

mannsmiljøer seint i dansketida) er bedre forvaltere av «vår nasjonale identitet» enn de som bruker ulike andre norske dialekter, det være seg by- eller bygdemål. Dette er bare absurd. Språk har med identitet å gjøre, men man tar ikke knekken på sin egen personlige identitet for å utvikle en «nasjonal identitet» på en sosial overklasses premisser. Om ikke dette er forsøk på undertrykking, da vet ikke jeg lenger hva det ordet betyr.

Når det gjelder språkkultur, må det være opp til enhver å «kultivere» talemålet sitt (og skriftspråket for den saks skyld) om en føler for det. Men det er ikke bare riksmål som kan kultiveres, enhver dialekt kan kultiveres. (Med kultivering mener jeg her bevisste forsøk på å bruke dialekt i samsvar med de regler man mener særkjenner denne dialekten.) I et slikt lys blir det undertrykking, dersom skolen forsøker å ødelegge elevenes dialekt under påskudd av språkkultivering. (Heldigvis har ikke skolen en slik oppgave i Norge selv om Lange synes å tro det. Allerede i 1878 vedtok Stortinget at elevene skulle få nytte sitt eget talemål på skolen, og at undervisninga skulle foregå på barnas eget talemål.) Språkkultur er under ingen omstendighet å tvinge andre til å lære en ny dialekt som de ikke har bruk for, det er et overgrep og som sådan utslag av ukultur.

Med dette mener jeg å ha vist at vi ikke trenger noe landsgyldig talemålsnorm. Dermed gir svaret på spørsmål 2 ovenfor seg sjøl. Dessuten tok jeg temmelig grundig opp i mitt forrige innlegg hvorfor nettopp riksmålet i alle tilfeller er en dårlig kandidat. Ellers hater jeg ikke riksmål, verken i talt eller skrevet form, men jeg er sterkt imot den språklige undertrykkelsen riksmålsbevegelsen øver mot andre samsfunnsgrupper.»

*

Så får vi håpe at formannen i Arendal riksmålsforening, overlege Jean Lange, setter seg ned og tenker, og at han heretter — som Alf Nielsen så smukt sier — vil glede seg «når vi i NRK's programmer hører de mange vakre dialektene vi har rundt omkring i Norges land».

BRUK DIALEKTA DI OVERALT!

Frå side 1.

De som tidligere har fått Landslaget for språklig samlings litterære pris, er Mikkjel Fønhus, Åsta Holth, Kåre Holt, Elling M. Solheim, Monrad Norderval, Hans Børli, Rolf Stenersen, Stein Ove Berg og Gutorm Gjessing.

Ved tildelinga holdt formannen i LSS, Thore A. Roksvold, denne talen for prisvinnerne:

Kjære alle frammøtte!

Landslaget for språklig samling vil dele ut to litteraturprisar for 1978. Den eine går til Olav Dalgard for erindringsboka «Samtid II», den andre til Kirsten Langbo for erindringsboka «Heme hos oss». Vi er svært glade for at begge var villige til å motta prisen.

Samtidig vår takk til Tiden norsk forlag og Cappelen forlag for at dom ville hjelpe oss med arrangementet.

Litteraturprisen til Landslaget for språklig samling er etablert som ein pris med tradisjonar. Tidligere prisvinnarar er Mikkjel Fønhus, Åsta Holth, Kåre Holt, Elling M. Solheim, Monrad Norderval, Hans Børli, Rolf Stenersen, Stein Ove Berg og Gutorm Gjessing. Tradisjonane med å dele ut litteraturpris vil vi i år fortsetta.

Men vi bryt dom også, ved å dele ut to prisar i samme året. Det gjør vi av tre grunnar: For det første fordi vi så gjerne vil heidle både Olav Dalgard og Kirsten Langbo. På kvar sin, ulike, måte realiserer dom grunnideen i Landslaget. Olav Dalgard skriv eit liberalt nynorsk, med sideformer bestemte av hans eige talemål (vil je tru), Kirsten Langbo har skrivi «Heme hos oss» på hadelandsdialekt. I den øvrige forfatterskapen har hu brukt dialekt i replikkane, elles bokmål. Når vi deler ut to prisar i år, heng det også sammen med at Landslaget itte ga ut noen pris i fjor. Det er derfor itte tale om noen delt pris. Vi slår stort på det med to prisar. For vi ønsker bl.a. på denne måten også i feire oss sjølve litegrann: Vi fyller 20 år i år.

Je følgjer alfabetet, og vil seia noen ord til Olav Dalgard først.

Du gjør greie for språksynet ditt i den siste boka di. Du bruker sjøl nynorsk. Det er naturlig for deg ut frå talemålsgrunlaget ditt. Du finn også meir norsk «grjot» i nynorsk. Bokmål kjennes «glatt og gjennomsiiktig — ja nesten som plast» for deg. Men du er itte den som derfor vil oversjå bokmålet, og finn at den nynorsken som er minst påverka av bokmålet, er den beste nynorsken. «Bokmålet er med tida blitt ein så viktig del av folkemålet, og har stadig vunne meir og meir innpass i både by- og landsdialektar, at det let seg ikkje stemple eller avise som bare «unorsk» lenger», skriv du. Optimistisk på våre vegne spør du at «utviklinga går i retning av «samnorsken», dvs. at begge partane gjev etter av det som er sjeldsynt og ekstremt i kvart mål, og samlar seg om dei

grammatiske grunnformene som har sterkast rot i land og by». Sjøl om det kan vera vanskelig å vera så optimistisk etter vedtaka i bokmålsseksjonen i Språkrådet i januar i år, skal vi love deg at vi skal *kjempe* for den tanken du her formulerer.

Sjøl har du kjempa for denne ideen gjennom måten du har skrivi, og skriv, på i bøker og artiklar. Det slår først og fremst ut i at du skriv det vi her kan kalle ein åpen nynorsk (for nå å unngå å bruke betegnelsen «moderne». Den kan misforstås.) Treng du eit ord, så bruker du det sjøl om ordlista kanskje anbefaler ein litt mindre bokmålspåverka avløsar. Det som er utbreidd i folkemålet av slike ord, er gangbart i din nynorsk. Og du bruker gjerne sideformsvariantar når du skriv.

Frå «Samtid II» har je spredt notert «åpne» nynorskformer som «dødd», «gjømt», «hørte», «glømmer» og «tegne» for dei meir tradisjonelle «døydd», «gøymt», «høyrde», «gløymer» og «teikne». Der det er utbreidd i norsk talemål å sløyfe diftong, gjør du det gjerne. Slik skrive-måte er da også sideform i nynorsknormalen. Andre sideformer je spredt har notert, er «minnas» for «minnast» og «lykkas» for «lukkast», «vekke» for «vekkje», «venner» for «vener», «medvett» for «medvit», «noe» for «noko», «nå» for «no», «fremmen» for «framand» og «gam-mel» for «gamal». Du skriv og «dem» for «dei» (som objektform), «deres» for «deira», «bare» for «berre» og «bedre» for «betre». Dessutan finn vi «anbehetelse-ord» som «moglegheitene» og «filmyndigheiter». Din nynorsk kjem itte minst bytalemål på Østlandet i møte.

Du hører nok i det heile på talemålet når du skriv, for du let da også, på ein fin og funksjonell måte, meir spesielle dialektord få plass i framstillinga. For «lugomt» betyr nemlig berre «lugomt», og «fortustra» betyr berre «fortust-ra»!

Du har også talemålets ledige setningsbygning i pennen. Du gjør itte stoffet ditt vanskelige enn det er, ved å tukle til setningane så dom blir vanskelig tilgjengelige. Du kan godt skrive lange setningar, men det er så lett å lesa dom. Tankane følgjer enkelt og poengtert, og derfor klargjørande, på ein annan. Det klarar den best som lytter til talemålets setningsmelodi. Det er godt norsk «grjot» i målet ditt, Olav Dalgard, det er *samlande* norsk «grjot»!

Til Kirsten Langbo vil je seia dette:

Eitt viktig utgangspunkt for samnorskpolitikken i heile dette hundreåret er det at såkalla «vulgært» bytalemål og talemåla på dei folkerike østlandsbygdene har størst grunn til å føle seg språklig heimlause når dom skal skrive. Denne språklige heimløysa har je sjøl som østlending følt sterkt, og je trur den må ha skylda, eller la oss her og nå mye heller seia æra(!); for

at du bruker hadelandsdialekta di i så mye av det du skriv.

Du har fortalt meg at du føler du må normalisere språket når du skriv for ungar. Du normaliserer da i retning bokmål, men bruker dialekt bevisst i replikkane, som f.eks. i «Ola på Rundtomgard». Den boka du ga ut i 1978, «Heme hos oss», skriv du gjennomført på dialekt. Det er ei bok for vaksne, ei varm, levande og morosam erindringsbok der du sikkert følte at berre heimemålet ditt ville vera tilstrekkelig ledig og spontant.

Gran på Hadeland ligg vel i luftlinje omtrent 6 mil frå Oslo. I boka di bruker du målet derifrå. Der finn vi østlandske målmerke som «je» for «jeg», «dom» for «de» og «itte» for «ikke». Vi finn diftongar i «klauv» for «kløv», «strauk» for «strøk», «fløyte» for «fløte», «dreiv» for «drev» og «veit» for «vet». Vi finn-j- i «følje» (som jo er vanlig på nynorsk) for «følgje» og «nakjin» for «naken». Og vi finn den utbreidde kløyve infinitiven. Det heiter «å stænse», «å klyve», «å huske» og «å knirke» med -e til slutt. Men «å smaka», «å gjøra», «å vara» og «å eta» med -a til slutt. Mange er klar over at denne vekslinga i infinitivending er tillaten på nynorsk, få er klar over at den er tillaten også på bokmål.

Det kunne vera uendelig mye vesentlig og morosamt å dra fram om språket i «Heme hos oss». Je skal stutt berre få nemne det sjølsagte at her finn vi mengdevis av «stygge» a-ar både i bestemt form eintall av hukjønnsorda (som «lua», «skylda», «vårsola», «utsida», «hellinga», «nysgjerrigheta» og «handa») og i bestemt form fleirtall av intetkjønnsorda (som «søskena», «beina», «ropa» og «aua»). Dette er talemålsformene i det meste av Norge, og vi treng itte fjerne oss 6 mil frå Oslo for å finne dom. Dom er sannsynligvis vanligast i Oslo også. Likevel meiner bokmålsseksjonen i Norsk Språkråd at det er for strengt å la desse formene vera

hovudformer aleine i læreboknormalen for bokmål.

Det er itte Landslaget for språklig samling sitt mål at alle skal skrive si dialekt. Vi ønsker med tida eitt skriftmål i Norge. Men undervegs vil vi understreke kor godt vi har av å sjå dialekter på trykk av og til, ettersom itte noe skriftspråk i Norge ennå i virkeligheita kan seies å vera fellesnemnar for alle dialektene i landet. Det er spesielt nødvendig, som i «Heme hos oss», å få sjå østlandsmål på trykk av og til.

Det at det nå er viktig å sjå også dialekter på trykk, gjeld for vaksne, og det gjeld for ungar.

Itte minst i barneåret skulle det passe å minne om at ungane si generelle oppleving av trygghet har den språklige trygghetsfølelsen som ein viktig del. Ditt publikum har mest vori ungar, har du gjennom barnetimen i radio med ungar. I tillegg til at du har skrivi bøker for ungar, har du gjennom barnetimer i radio med fortellingar og viser, i fjernsynet og ved omreisande virksomhet med dokketeater og buktalar-dokker demonstrert retten einkvar har, til å bruke sitt naturlige talemål. Je trur det er viktig også for ungar å oppleve at dialekter kan brukes i etermedia våre. Slik kan vi skape den nødvendige toleransen for vårt mangfoldige talemål. Og det viser seg jo sjølsagt at du blir forstått når du bruker dialekt, i tale som i skrift.

I 1973 skreiv je ein artikkel som du sikkert itte har lesi. Så jeg gir meg sjøl lov til å lesa eit par setningar derifrå nå til slutt:

«Søndag 6/5 fekk Kirsten Langbo eksplisitt lagt inn eit godt ord for dialektene i barne-TV, og tusen takk for det, Kirsten. Det er ei viktig verksemd du driv!»

Vi vil heidre døkk begge med eit fargelitografi som Magne Rygh har laga. Rygh har bl.a. stilt ut både på Høstutstillinga og på Østlandsutstillinga. Motivet på dette fargelitografiet er «Grønlandsleiret 31», frå eit sentralt og lite tilgodesett kjerneområde for norsk folkemål.

Om innbrott . . . . (frå s. 11).

bruken i høgre daglegtale.» Altså: I bestemte sosiale situasjonar går en over fra *kasta* til *kastet*.

Spørsmålet blir da om typen *kasta* etter hvert kommer til å bli brukt også i slike sosiale situasjonar der nå typen *kastet* blir brukt. Jeg tror ikke selve språkssystemet motsetter seg dette, og foreløpig er det heller ikke sannsynliggjort at norsk kulturliv ville bli skadelidende om det skulle hende.

I motsetning til professor Dal ser jeg ikke noe skadelig i at de to typene *kastet* og *kasta* står ved siden av hverandre, at de begge blir godkjent i bokmålet.

Av det jeg her har sagt, vil en forstå at jeg stiller meg skeptisk til en altfor sterk betoning av systemets enhet. Det er en viss fare for at «systemets enhet» kan bli en trylleformular, et slagord som kan bli brukt i tide og utide av mindre sakkyndige riksmålsfolk enn professor Dal til å slå motstanderne i hodet med.

Selv om Ingerid Dal legger stor vekt på «systemets enhet» tror jeg ikke at hun — dersom jeg kjenner min høyt skattede lærer rett — ville være ubetinget begeistret dersom det ble et slagord som kan gjøre oss blinde for andre faktorer som også må tas med når vi skal prøve å gjøre oss opp en mening om det fellesnorske skriftspråket vi vel før eller seinere får.

Professor Trygve Heltveit:

OM INNBROTT I RIKSMÅLETS SYSTEM

Denne artikkelen av professor Trygve Heltveit som vi trykker her, blei første gang trykt som kronikk i *Dagbladet* nr. 116, 1958. Professor Heltveit tar her for seg argumenta fra riksmålshold som går ut på at strukturen i riks-

målet er slik at språket sjøl gjør motstand mot innslag av folkemålsformer. Vi syns Heltveits artikkel er et viktig bidrag til debatten vi har hatt eiter vedtaka i Språkrådet tidligere i år.

Midt i strømmen av lite verdifulle affektbe-
tonte utgytelser har det nå dukket opp to inn-
legg i språkstriden, som fortjener å bli tatt al-
vorlig, fordi det her gjelder innlegg fra to av
våre fremste språkforskere. Det er innleggene
til professorene Ingerid Dal og Carl Hj. Borg-
strøm i den brosjyren som Foreldreaksjonen og
Norsk Lytterforening har gitt ut under titelen
En vurdering av «Framlegg til læreboknormal
1957». (I det følgende forkortet til Vurd).

Det er særlig et punkt i professor Dals inn-
legg som jeg finner så interessant og viktig at
det bør drøftes nærmere. Det gjelder hennes
sterke betoning av språkssystemets «enhet og
koherens» (Vurd, særlig s. 15 f.). Hennes reson-
nement er dette: Det tradisjonelle riksmål og
norsk folkemål er «prinsipielt forskjellige
sprogformer» og en kan «ikke uten skjebne-
svangre destruktive følger vilkårlig fremme en
tilnærmelse» mellom disse to språkformer
(Vurd. s. 13). «En sammensmelting av to så
uensartede sprogformer er et umulig foretag-
ende» (Vurd. s. 14).

Går en ut fra dette hovedsynspunkt, må en
avvise ikke bare 1938-rettskrivingen, men også
1917, ja enda til 1907. Hunkjønnsformene på *a*
f. eks., som i 1917 ble innført i riksmålet, kan
ikke godtas fordi de «ikke hører hjemme» der.
«Hunkjønnskategorien må avvises utelukkende
av den grunn at den ikke har noen plass i riks-
målets system» (Vurd. s. 15, fotnote).

Det er denne sterke betoning av systemets
suverene stilling jeg skal få lov å komme med
noen merknader til. Først vil jeg likevel gjerne
understreke et par punkter i professor Dals inn-
legg der jeg uten videre kan si meg enig med
henne. Det gjelder for det første hennes kritikk
av den vide betydning som blir tillagt betegnel-
sen rettskrivning. Alle som ønsker å drøfte vår
språksituasjon, bør nå få klart for seg at en
endring som hverken til verken er en
rent ortografisk endring, mens *døra* for *døren*
ikke har noe som helst med rettskrivningsend-
ring å gjøre. Dette er en språkendring. Formene
døra og *døren* er to former med ulikt nasjonalt
og sosialt grunnlag, og innføring av *døra* for
døren betyr et innbrott i riksmålets gramma-
tiske apparat.

Det andre punktet som jeg finner grunn til å
understreke, er professor Dals syn på purismen,
det nasjonale momentet i målstriden. Hun sier
at fra et rent lingvistisk synspunkt er riks-
målets skriftnorm «i det vesentlige dansk, men
en rent lingvistisk betraktning er ensidig og til
dels irrelevant når det gjelder sprogenes rolle
og funksjon innenfor kulturlivet» (Vurd. s. 13).

Hadde professor Dal her avgrenset seg til
skriftnormens vokabular, de ubøyde ordkrop-
pene som står i ordboka, ville jeg gå videre enn
henne, og si at det ikke bare er irrelevant at
språkhistorikerne kan fortelle oss at noen av
disse ordkroppene er av fremmed opphav. Jeg
ville gå så langt som å si at det kanskje ville
være en fordel om vår vokabular besto av $\frac{1}{3}$
germansk, $\frac{1}{3}$ romansk og $\frac{1}{3}$ slavisk språkmate-
riale. Det kan f. eks. ikke påvises noe kultur-
fall i England i samband med masseadoptionen
av franske lånord i middelalderen.

Ingerid Dals kritikk rammer imidlertid ikke
bare det en kunne kalle ordpurisme. Den ram-
mer også den «purisme» som tar sikte på ut-
sjalting av danske formelementer til fordel for
norske, utsjalting av *døren* til fordel for *døra*,
osv.

Selvfølgelig har professor Dal rett i at det i
og for seg er irrelevant for språkets funksjon at
riksmålets formverk delvis er av dansk opphav,
men, etter det jeg kan se, stiller det seg anner-
ledes med formverket enn med vokabularen i
vår aktuelle språksituasjon. Selve ordet *betaling*
blir godkjent av alle nordmenn selv om det
tydelig nok er av tysk opphav. Det er vel van-
skelig å finne en norsk avløser her. En annen
tysker, *besøk*, blir godkjent av de fleste, og det
er lett å spå at nynorskens *vitjing* ikke greier
å slå ut *besøk*.

Ordene *betaling* og *besøk* må altså betraktes
som folkemålsord på samme tid som de hører
med til det tradisjonelle riksmåls vokabular. Så
lenge disse ordene står rolig og pent i ordboka,
vekker de ingen forbitrelse, men dette er i høy
grad tilfelle i det øyeblikk de begynner å røre
på seg, f. eks. opptrer i formene *betalinga*, *be-
søka* eller *betalingen*, *besøkene*. Her kommer
det nemlig inn en skarp motsetning mellom det
grammatiske system i norsk folkemål og i det

tradisjonelle riksmål. Vi har det forhold at *et grammatisk apparat som er i alment bruk i folkemålet står ferdig til å avløse et grammatisk apparat som ikke er i alment bruk i folkemålet*. Spørsmålet blir da om en slik prosess er 1) ønskelig og 2) mulig.

Her er det da at professor Dals og mine veier skilles, noe som jeg tror først og fremst henger sammen med vår ulike sosio-lingvistiske bakgrunn (om en kunne bruke et slikt uttrykk) og mindre med ulike vurderinger på rent språkvitenskapelig grunnlag.

Når det gjelder første punkt kan jeg nøye meg med å si at det for meg er umiddelbart innlysende at det er en fordel at det norske skriftspråket har et formverk som det overveldende flertall av det norske folk bruker i sin dagligtale. Jeg vil hevde dette inntil påstanden om at dette formverket virker drepende på norsk kultur blir sannsynliggjort.

Når det gjelder punkt 2 har vi sett at professor Dal her svarer nei. Hun mener at folkemålsformene ikke tåles av riksmålets system, og derfor må de avvises. La oss se litt nærmere på dette spørsmålet.

Det fremgår av professor Dals innlegg at hun regner 1907-endringene *stene* til *stener* og *bene* til *ben* for systemendringer. Hun nevner i forbifarten «endringer i systemet for flertallsformene» i 1907 (Vurd. s. 17). Vi kan altså slå fast at riksmålets system tålte endringer i 1907.

Det ville selvfølgelig være for lett vint uten videre å dra den konklusjon at dersom systemet på et punkt tålte endringer i 1907, f. eks. *bene* til *ben*, så tåler det også i 1958 en endring på et annet punkt, f. eks. *gaten* til *gata*, men med vår erfaring fra 1907 bør vi vel likevel regne med at systemet i 1958 tåler en slik endring.

Når det gjelder hunkjønnsformen på *a* resignerte allerede Riksmålsforbundets rettskrivningskomité av 1913. Komiteen fant at *a*-formene rett og slett ikke lot seg holde ute fra skriftspråket. Det ser ut som disse formene tåles. De har fått stor utbredelse i bokmålet.

At systemet kan tåle flertallstypen *dyra* blir sannsynliggjort ved at formene *barna* og *bena* allerede står der som de normale formene.

Om fortidsendinga *a* for *et* i verbaltypen *kaste* heter det i Framlegg (s. 100) at *a* «har hatt vanskelig for å trenge inn i bokmålet tross den sterke utbredelse den har også i øst-norsk folkemål (bl. a. i hovedstaden), og på tross av at den siden 1938 har vært jamstilt form».

Det går ikke klart fram av professor Dals innlegg om hun regner endringen *kastet* til *kasta* som en systemendring. Etter min oppfatning er det ingen systemendring. Det er bare en utsjaltning av et element til fordel for et annet med samme grammatiske funksjon. Derimot må alle være enige om at endringen *døren* til *døra* går på systemet løs, siden det her gjelder innføring

av en ny grammatisk kategori.

Godtar vi dette resonnement, kommer vi fram til den interessante konklusjon at *et radikalt innbrott i riksmålets system (døren til døra) har hatt lettere for å bli akseptert enn en endring (kastet til kasta) som ikke bryter inn i selve systemet*.

Vår tvil på betydningen av systemets enhet og koherens, som alt var vekket av det faktum at dette system tålte endringen *stene* til *stener* i 1907, blir enda større når vi nå altså ser at *døra* i 1958 blir akseptert i langt større utstrekning enn *kasta*.

Når det gjelder spørsmålet hvorfor flertallstypen *dyra* har hatt vanskeligere for å trenge inn i bokmålet enn entallstypen *døra* gir Språknemnda det svaret at *a* i intetkjønn flertall står svakere i bymålene (Framlegg, s. 89).

Spør vi videre hva som kan være årsaken til denne svakere stilling, synes det rimelig å ta i betraktning systemets enhet og koherens. I bestemt flertall har det tradisjonelle riksmål ingen kjønnsdifferensiering. Elementet *ene* legges til alle ord og gir følgelig uttrykk for begrepene «flertall» og «bestemt» uten på samme tid å angi ordets kjønn. I entall derimot har man hatt en todeling på grunnlag av grammatisk kjønn: *Veien, bygden, dyret*. Det går da kanskje an å se det slik at innføring av flertallstypen *dyra* er et hardere innbrott i systemet enn innføring av entallstypen *bygda*. Det første betyr innføring av en kategori i bestemt flertall som ikke før fant uttrykk der, en spalting av det homogene formelement *-ene*, mens det siste betyr en reorganisering av en allerede eksisterende kategori i entall. En går her fra en allerede eksisterende tospalting (*-en, -et*) til trespalting (*-en, -a, -et*): *Veien, bygda, dyret*. En kunne også rent generelt vise til det faktum at systemet med grammatisk kjønn i det hele står svakere i flertall enn i entall i de germanske språk.

Enda om et synspunkt som dette kanskje kan la seg høre når det gjelder å forklare hvorfor flertallstypen *dyra* har hatt vanskelig for å trenge inn i bokmålet, kan et liknende synspunkt ikke komme på tale når det gjelder å forklare hvorfor typen *kasta* har hatt samme vanskelighet. Etter det jeg kan se, nytter det ikke her å vise til systemets krav, for endringen *kastet* til *kasta* er ikke egentlig en systemendring, og årsaken til at *kasta* har vanskelig for å trenge inn i bokmålet kan følgelig ikke søkes i bokmålet system.

Årsaken må søkes på det sosiale plan. Vi kunne kanskje si det slik at typen *kasta* er sosialt og stilistisk belastet. Det er i denne sammenhengen verdt å merke seg hva Språknemnda sier om typen *kastet* (Framlegg, s. 99): «Et-ending finst i norsk folkemål berre i bergensk. Hertil kjem

Over til side 9.

Rolf Inge Anda:

Motløyse i ortografiens irrgangar

Denne artikkelen har vi henta frå Dag og Tid nr. 29 for i år. Vi meiner Anda her peiker på viktige spørsmål i norsk språknormering, spørsmål som særleg lærarar i grunnskolen er opptekne av.

Problemet eg her skal ta opp, kan synast smått og uvesentleg i ei verd med botnlaus armod og naud. I ein større sammenheng kan likevel det småe iblant ha ei viss meining.

Som norsklærer i ungdomsskolen og seinare mange år i det norske gymnasiet, bar eg lenge løynleg på eit stort kompleks: Du er den einaste som aldri maktar å læra elevane dine å skriva morsmålet korrekt — korkje nynorsk eller bokmål. For fire år sidan fall ein stein frå hjarta. Eg blei då sensor i norsk ved examen artium. Kvar vår kjem 400—450 norske stilar frå heile landet dettande ned på skrivebordet, og alt første våren blei det straks klårt at eg slett ikkje er den einaste norsklæraren i gymnasiet som mislukkest i å læra alle elevane det meiningslause skriftsystemet vesle Norge må dragast med. Berre den som i mange år har undervist i norsk, veit korleis dette kan slita — øydeleggja mykje av gleden det elles er å undervisa i morsmålet. Faget krev stor innsats av både elev og lærar.

Begge mistar no og då motet — krava er for store. — Universiteta klagar over at studentane ikkje kan uttrykkja seg forståeleg, enn seia ledig, i skriftlege framstillingar. Til skolane kjem attestar, sjukemeldingar o.l. som syner at det er grunn til å klaga. For mykje tid har vore nytta til reint tøv i norskopplæringa. Fekk vi meir tid, kunne vi og få betre høve til å læra dei unge å bli glade i morsmålet. Mange som har god språkkjensle, og kanskje noko dei gjerne ville ha festa på papiret, blir motlause inne i ortografiens irrgangar. Dei har kan henda ein medviten eller umedviten uvilje mot det dei ikkje kan skjøna — og ikkje skjønar kvifor dei ikkje skal skjøna det. Kunne vi få gjennomført ein tilnærma logisk ortografi, ville ein god del ha vore vunne. Elevane ville då truleg få lyst til å arbeida med stilistikk og syntaks — med etymologi og semantikk for det vi veit. I dag får vi berre så vidt tid til å nemna desse aspekta ved språket. Men først og fremst ville dei få frigjort tid til å arbeida meir med litterære emne, og det er svært om å gjera i vår tid.

Elevane som kvar vår går opp til examen artium, har minst 12 års skolegang bak seg. Dei har den høgste allmennutdanninga landet kan

gjeva dei. Likevel er det berre svært få av desse som heilt ut har kontroll over det som skulle vera ein liten del av språkopplæringa — norsk ortografi. Bak dette magre resultatet ligg mykje bortkasta arbeid gjennom mange år. — 7-åringen er meir av ein logikar enn mange trur. Han lærer om dei to små trolla Hokus og Pokus. Når dei dreg ut ein raud bokstav (ein vokal) — slik dei kan dra ut ein tyggegummi — skal vi ha éin blå (konsonant) etter. I ordet TAK har trolla drege a-en lang. På a-en i TAKK gjer dei eit lite, elegant tåspisshopp. Dette er logisk og greitt. Dei aller fleste små skjønar dette. Sjølv sagt skriv dei då DAMM, VILL, KANN, KJENNDE (KJENNTE), SPILLTE, TYKKTE osv. Men her vankar det mange raude strekar i logikaren si skrivebok. «Men — frøken, du sa jo at — — —!» — «Ja, men — — —!» — Kva skal ein no svara dei? Det er vel upedagogisk å fortelja dei små at dei skal læra noko absurd? — I alle høve éi lærebok har kome læraren på barnesteget til unnsetning. Der finn dei eit tre med mange greiner, og på kvar grein står eit av dei orda Hokus og Pokus har måtta gjeva opp å hanskast med. «Desse må du læra godt!» — Etter ei tid, men for mange med mykje strev, lukkest dette på eit vis. No skal vi vidare — vi skal læra om ein kry bokstav. Den vil ikkje sjå i, y, ei eller øy etter seg. Difor skriv vi SKINNE, SKØYTE, SKEISE osv. Mange menneske ber resten av livet på ein så sterk aversjon mot denne hovmodige j-en at dei sløyfar han der han skulle ha vore med. — Nåvel, det er sjølv sagt dei som meistrar dette problemet óg, men slett ikkje alle. Jamvel i gymnasiet (den vidaregåande skolen) har mange elevar store problem alt her. Dei skal jo skriva SJKT, SJIRAFF, SJIKANE, SJIMPANSE, SJIRTING, PROJISERA og liknande. — Dette er nye unnatak. Talet på dei som framleis held tritt, er gått merkbar ned. Intelligens — kva no det måtte vera — tykkjest ikkje spela stort inn her. Vi har mange døme på det. — Enno held likevel ein del følge — dei med godt utvikla visuell/motorisk evne. Men etter kvart blir det meir og meir absurd. Dei må til dømes hugsa at ALLMENN skal ha dobbel l, medan ALMINNELIG skal ha enkel. ALDRI — én l, ALLTID — dobbel. Begge dei to siste får ein tannlyd (dental) etter seg. Her er dessutan noko som strir mot «trekonsonantregelen». Denne regelen er vi nordmenn oppflaska med, og vi godtek han som det mest sjølv sagde i verda. Logikken i han spør visst ingen etter. Den diffuse regelen har jo takk og lov eitt smutthol — vi kan by han trass når det er fare for mistydingar. Det blir likevel kvart år sett millionar raude strekar på grunn av denne ortografiske fjosnissen. Eit par døme til: INNBU — dobbel n, INVENTAR, INSTANS — enkel n. ANNLEIS ANNSAM — dobbel n, ANTA, ANSE — enkel n. Men dette er vel logisk nok; inventar og in-

stans har jo latinsk opphav, anta og anse har tysk. Det veit vel alle nordmenn! Likeeins skjønner ein kvar kvifor SJELDEN (SJELDAN) ikkje skal ha k, medan SKJEBNE er krøpling utan denne k-en. Språkhistorisk kan vel dette forklarast, og då er jo saka grei!

— Ei mengd liknande døme kunne ha vore nemnde, men dette får vera nok. Berre eitt stikkord til, om det framleis skulle vera einkvan norsklærer som ikkje er heilt med: BEGYNNTE.

Dei færreste tenkjer kanskje over kva det kostar elev og lærar av arbeid, slit og ofte vonde nederlag å slåss med alt dette. Dei få som har full kontroll over norsk ortografi, har gjerne gløymt slitet dei eingong hadde med å læra han. Kor som er, dette kjem vi ikkje utanom: Uendeleg mange timar blir kvart år sløsa bort i norsk skole for å banka absurditetar inn i elevane. Mange lærarar er dessutan sjølve såre usikre i ortografien. At dette ikkje berre gjeld lærarar, får vi sanneleg prov for ved å følgja litt med i aviser, faglitteratur, reklame, fjernsyn o.a. Det kan ikkje vera mange land — i alle høve ikkje i Europa — der noko slikt er så vanleg som hos oss.

La meg understreka at eg i det føregåande mest har hatt dei med 12 års skolegang i tankane. Korleis det står til med mange av dei som tek farvel med skolen etter 9 år, kan vi kanskje tenkja oss. Dei vågar ofte slett ikkje å ta ein penn i handa, dei kjenner seg hjelpeause, er redde for å dumma seg ut. Den meiningslaust innvikla ortografien har difor i høg grad også eit politisk aspekt — han er udemokratisk. Ein stor del av folket kan ikkje nytta

den makta som ligg i det skrivne ord, og det bør vi ikkje godta!

Heilt ut kan vi truleg ikkje få det norske skriftspråket ortofont, men vi kan komma langt på veg — så langt at mykje tid i skolen kan vinnast og nyttast til meiningsfullt arbeid. Vanskane gjer seg slett ikkje berre gjeldande i norsk timane, dei verkar hemmande i alle skrivesituasjonar.

For ein gongs skuld kunne kan henda nynorsk — og bokmålsfolk her få eit høve til å samarbeida. Skriftsystemet er like gale på begge målføre. Bokmålets far, Knud Knudsen, gjorde ein verdfull innsats i arbeidet med ortofonien. Mange, både bokmåls- og nynorskfolk, har seinare freista betra skriftsystemet, men etter måten lite av dette har fått hevd. — At det er mogleg å gjennomføra det ortofone prinsippet heilt ut, har det polske språkgeniet L. Zamenhof prova. I Esperanto gjennomførte han eit vasstett logisk system. Rettskrivinga i dette språket kan ein læra på ein time. Av fleire grunnar kan vi ikkje nå så langt, men vi kunne kanskje nytta Esperanto som eit føredøme om vi ville prøva å komma eit stykke på veg.

Kva er då grunnen til at utviklinga på dette vesle feltet har gått så tregt i den norske andedammen? I studietida spurde vi ein dåverande vord professor i norsk kvifor vi ikkje kunne skriva HVERKEN utan h, eller DAMM med dobbel m. Han svara i fullt alvor at det ville bli eit uestetisk skriftbilete. No har ein sett dei estetiske kjenslene våre på ein liten prøve; vi kan skriva VERKEN! Tyskarane har i lange tider skriva STAMM, KANNTTE, STELLTE o.l.

Over til s. 3.

DEBATT:

„Styrke respekten for folkelig talemål”

I referat frå landsmøtet til LSS 1978, kan ein lese dette om arbeidsoppgåver for laget framover: «Eit viktig arbeid for LSS er å spre kunnskap om hva som er tillatt av folkelige former i bokmålet og å styrke respekten for folkelig talemål». Etter dette skulle ein tru at LSS ville støtte det dialektarbeidet som nå blir drive rundt om i bygdene.

Det verka difor sterkt provoserande på meg at ein tillitsmann i denne organisasjonen, Tomas Refsdal, i bladet Vestmar går til åtak på drangedalsdialekten og nynorsken. Det gjer han etter mi meinings ved å sette opp ei liste med over 100 bokmålsord som han samstundes kallar «vanlige drangedalsord». Ein god del av desse orda høyrer ikkje heime i naturleg bygdetale. Som døme kan eg nevne: begavelse, dyktighet, enhet, hel-

het, håpløshet, travelhet. Refsdal burde vite at i folkeleg talemål blir det bruka lite abstrakter, og slike ord som dei ovanfor nevnte vil bryte med måten å seie ein ting på. Difor må dei avvistas som bygdeord.

Sjølvsagt brukar Drangedal ein del lånord som alle andre bygder i dette landet. Ord som bevilgning, enighet, enstemmig, offentlig, øvrighet blir vel bruka av politikarar endå i dei mest heilnorske bygder. Det er au ein del ord i lista som ein med rette kan kalle «drangedalsord», då dei høyrer med til form- og lydverket i dialekten frå gammalt. Såleis er-ending i presens av sterke verb, vn for mn i navn, nevne, forenkling av tvilyden føre to konsonantar t.d. øst, høst for aust, haust. Det er slike trekk som gjer at dran-

Over til neste side.

gedalsdialekten med urette har fått eit mindre-verdsstempel på seg, særleg av dei «høgnorske», men au av mange bygdefolk. I ordskitet utnyttar Refsdal alt dette for å vise drangedalsmålet ikkje er nokon «nynorskdialekt», men eit «blandingsspråk» som han kallar det.

Det er nedslåande at ein god byggedialekt skal bli nedvurdert på denne måten. Folk får det inntrykket at talemålet deira er mindreverdige, det er eit rotsmål, ei blanding av ulike dialektar. I heftet «Bygdemålet i Drangedal» har eg prøvd å vise at dialekten har ei fast grammatisk oppbygging med ekte norsk seiemåte. Men slik som bøyningmønster og syntaks ser Refsdal heilt bort frå. Han er bare opptatt med lånorda og kritiserer at eg ikkje har tatt desse med i heftet som han meiner gir «ensidig og falsk informasjon». Dette er ein urettferdig kritikk. Det vesle heftet på under 50 sider var ikkje meint som noka ordbok, men er «eit grammatisk oversyn» som det står på tittelbladet.

Til ein viss grad kan eg forstå Refsdal. Han hører nok til dei såkalla «språkteknokratane» som meiner at det bare er eit teknisk spørsmål å sveise dei to språkformene saman til «samnorsk». I blind iver kjører han så ut mot det han meiner hindrar ei fortast mogleg samanslåing. Det er diverre lett å vinne folk for eit slikt syn ved å argumentere med det praktiske og økonomiske. Og så blir andre viktige sider ved målsaka gløymt. I bladet «Språklig samling» nr. 3 i fjor hadde Refsdal ein artikkel om «dobbel-medlemskap». Han skrivar her m.a. om korleis ein skal komme fram til «folkeflertallets talespråk» og tilrår i denne samanheng «ei omfattande og seriøs gransking» på dette felt. Er det ei slik gransking Refsdal har gått i gang med for drangedalsdialektens vedkomande, må eg protestere på det sterkaste. Seriøs kan denne «granskinga» iallfall ikkje kallast. Det kan ein derimot seie om den hovudoppgåva ein drangedalsstudent har levert nå i vår, nemleg Hans Kristian Voje: «Drangedalsmålet sett fra en sociolingvistisk synsvinkel.» Eg vil her sitere og seie meg hjartans einig i sluttorda: «Folks talemål er mye mer enn et kommunikasjonsmiddel. Det er først og fremst vårt viktigste identitetsmerke, det gjør at vi føler oss heime et sted, og det skaper fellesskap med andre.»

Eg har alltid hatt sympati for LSS, då eg har sett på denne organisasjonen som viktig i arbeidet for eit meir folkeleg bokmål, noko som norsklærarar i bokmålsklasser veit å sette pris på. I striden om prinsippprogrammet for Noregs Mållag, skreiv eg m.a. dette: «Etter mi mening bør NM heller sjå på samnorskfolk som kampfeller enn som motstandarar . . . Desse to organisasjonane burde kunne tevla i fredeleg kappestrid. Begge strir då for at folkemålet skal vinne framgang.» Eg vil i det lengste tru at det

ikkje er mange innan LSS som deler Refsdals negative syn på nynorsken og dialektarbeidet. Personleg kjenner eg gode samnorskfolk som er av ei anna mening, noko som det nye prinsippprogrammet for LSS også vitnar om. Me som seier oss å gå inn for folkemålet bør kunne samarbeide i staden for å motarbeide kvarandre.

Anna Nesland.

Herr redaktør!

Eg har med ei viss undring lese LSSs resolusjon mot vedtaket i Språkrådet om ei liberalisering av rettskrivinga i bokmål (Språklig Samling, 1979/1). Det heiter der m.a.: «En forholdsvis fast læreboknormal er dessuten nødvendig for et ensarta språkpreg til lette for offentlig administrasjon».

Dersom dette er meint som ein karakteristikk av den nojeldande læreboknormalen for bokmål — og samanhengen tyder unekteleg på det — vågar eg å påstå at det er ei grov forvrenging av dei taktiske fornoida. Avstanden mellom ein tekst som konsekvent bruker dei mest radikale variantane innanfor læreboknormalen og ein tekst som konsekvent bruker dei mest konservative formene, er i røynda så stor at nemninga «normal» snautt kan forsvaras. Læreboknormalen fastlegg ingen bestemt språkbruk — han er rett og slett summen av dei moglege ord- og bøyingsformer som står til rådvelde for lærebokforfattarar og ein del andre.

Den som karakteriserer læreboknormalen som «forholdsvis fast» og som garanti for eit «ensarta språkpreg», veit enten ikkje kva han snakkar om, eller også bruker han ordet «læreboknormalen» som noe nær synonymt med «den moderate variant av læreboknormalen». Det er kanskje ikkje så urimeleg, sidan denne moderate varianten har vore nokså aleine om å representere læreboknormalen utetter, overfor ålmenta, i skolebøker og kunngjeringar, men at det er føremålsteneleg å nytte ordet i denne tydinga, tviler eg på. Det kan lett gi inntrykk av at ein talar mot betre vitende — at ein argumenterer taktisk på ein måte som nesten kan kallas uheiderleg. Fordi ein meiner at det i ein gitt situasjon er ønskeleg å framstille læreboknormalen som «fast» og «ensarta», ser ein bort frå ubehagelege fakta som burde vere velkjente for medlemmene av LSS, og utnyttar — bevisst eller ubevisst — vanlege folks manglande kunnskap om kva læreboknormalen eigentleg står for.

LSS går i resolusjonen sin inn for «et ensarta språkpreg til lette for offentlig administrasjon». At laget legg vekt på uniformitet i språkbruken, er for så vidt ikkje overraskande. LSS er jo stifta nettopp med det mål for auga å føre den norske språkreisinga fram til noe alle språkstrevtilhengjarar oppfattar som den logiske avslutning på ei «naturnødvendig utvikling»: eit språktilstand der motsetninga mellom dansk og norsk, riksmål og landsmål, overklassemål og folkemål er avløyst av ei full og frivillig (?) oppslutning frå alle lag i samfunnet om eit nytt, samlande skriftspråk som står som det sjølvsgagne, uomstridde symbol på nasjonens einskap. Eit slikt syn inneber vel at ein også stiller bestemte forventningar og krav til korleis dette ensarta skriftspråket skal vere. Ein prioriterer nok uniformitet høgt — det er jo ein nødvendig eigenskap ved alle skriftmål som skal samle ein nasjon — men ein er ikkje villig til å kjøpe uniformitet ved å oppgi sine forestillingar om korleis framtidsspråket skal sjå ut. I detalj kan vel meiningane sprike, men eg går ut frå at dei fleste medlemmer av LSS t.d. vil halde fast ved at den samlande norma dei drømmer om og strider for, må ha tilnærma full hokjønnsbøyning av substantiva og a-ending i preteritum av linne verb.

Eg held det altså for mest sannsynleg at påpeikinga av det ønskjelege i ein fast normal i dette tilfellet er eit døme på situasjonsbestemt og ikkje heilt heiderleg argumentasjon, ettersom læreboknormalen bevisleg er det motsette av einsarta. Dersom eg imidlertid skulle ta feil på dette punktet, og det verkeleg er slik at LSS meiner at eit «ensarta språkpreg» i dag er eit overlag viktig, ja kanskje overordna mål, vil eg rå laget til å vurdere om ikkje former som *frå, grøn, øyer* (pl. av *øye*), *fremmend, følgje, minespell, oske, tråve, måndag, høgsinna* bør strykjas i læreboknormalen for bokmål, ettersom det er svært sjeldan ein møter dei i skrift, og dei truleg har liten eller ingen sjanse til å bli dominerande. På den måten vil ein oppnå ein monaleg reduksjon av variantmengda. Rett nok endrar ein ikkje dermed faktisk forekommande språkbruk i særleg grad, sidan desse formene mest har vore ordlistefyll, men ein oppnår i alle høve at kartet blir meir i samsvar med terrenget. Korleis ein skal stille seg til liberaliseringsvedtaket i Språkrådet, får ein så drøfte i neste omgang. Den mest einslaga norma, med færrest variantar, ville ein sjølv sagt få ved å satse på ein av dei eksisterande moderate bokmålsnormalane (i dei inkluderer og også riksmålsnormalen). Men alle desse normalane inneheld former som ikkje kan seias å stå så sterkt at det er naturleg å gjere dei til eineformer (t.d. *mjøl, seig, ramn, efter, ferge, grube*), rett og slett fordi det er grenser for kva ein kan gjennomføre av påbod som er i strid med utbreidd skriftleg språkbruk (målstoda vår er vel det beste bevis på det!). Eit visst antal variantar må ein derfor akseptere, viss ein meiner at normalen bør vere ei avspiegling av dominerande skriftleg språkbruk i Norge i dag, og ikkje ei ønskeliste utarbeidd av LSS eller Riksmålsforbundet. I gruppa av slike nødvendige variantar høyrer etter mitt skjønn også *sola/solen, døra/døren, klokka/klokken* osv. heime.

Resonnementet ovanfor er basert på at ein nærmar seg oppgåva å sette opp ein samlande offentleg normal for bokmål i dag utan forutfatta idear om korleis denne normalen bør vere, bare med det mål for auga: å utarbeide eit sett av reglar som er i samsvar med framherskande skriftleg språkbruk, og derfor har utsikt til å bli etterlevde.

Sidan LSS til slutt i resolusjonen mot vedtaket i Språkrådet kjem med ei tilvising til noe dei kallar «undertrykking», som dei synes å meine at styresmaktene bør tillegge stor vekt når dei skal vurdere liberaliseringsframlegget, reknar eg med at laget vil avvise den framgangsmåten og har skissert. Kva som ligg i begrepet «undertrykking» i denne samanheng, står imidlertid ikkje heilt klart for meg, og eg ville vere takksam for ei presisering frå LSS. Personleg kan eg t.d. tenke meg følgjande tolkingar som moglege:

- X er undertrykt når det offisielle skriftspråket vik av frå talemålet hans.
- X er undertrykt når det offisielle skriftspråket vik av frå talemålet hans og dessutan er vanskeleg å tileigne seg, fordi det t.d. har ein meir komplisert morfologisk struktur enn talemålet hans.
- X er undertrykt når han ikkje høyrer til den gruppa i samfunnet som har eit talemål som samsvarar med eller ligg nær opp til det offisielle skriftspråket.

Dersom ein vel tolking a), synes undertrykking å vere uunngåeleg så lenge det fins eit offisielt skriftspråk, ettersom dette skriftspråket i eit målførekløyvd land aldri kan vere i samsvar med alle geografiske og sosiale avbride av talemålet. Undertrykkinga kan opphevas ved å avskaffe det offisielle skriftspråket og la alle skrive sin eigen dialekt (den såkalla Hellas-løysinga). Om dette er føremålstenleg og gjennomførleg politikk i ein moderne stat, er ei anna sak.

Dersom ein legg tolking b) til grunn, og altså meiner at det må stillas bestemte kvalitative krav til avika for at ein skal kunna tale om undertrykking, er det nærliggande å karakterisere t.d. forholdet mellom dansk skriftspråk og dei vestjyske målføra som eit eksempel på undertrykking, fordi det er svært vanskeleg å gå frå det vestjyske systemet med inndeling av substantiva i to klasser, den-ord (det som kan teljas) og det-ord (det som ikkje kan teljas), til det heilt ulike genussystemet i riksdansk. På liknande måte må ein kunna gå ut frå at tilhøvet mellom dialekten i den jugoslaviske byen Nis, som har eit trekasussystem, og det serbokroatiske skriftspråket, som har eit sjukasussystem, er eit døme på undertrykking, sidan undersøkingar viser at dei fleste Nis-buar aldri vann skikkeleg herredømme over skriftspråket på dette punkt. Ein kan også spørje om ikkje t.d. systemet av fleirtalsendingar ved substantiva i nynorsk skriftspråk (*hestane, veskene, husa*) kan tenkas å bli opplevd som undertrykkande av språkbrukarar som i talemålet sitt bare har ei ending (*hæstan, væskan, husan*). Derimot kan ein snau kalle tokjønnsystemet i tradisjonelt riksmål undertrykkande ifølgje tolking b), fordi det er lett å gå frå eit system med tre klasser — a, b og c — til eit system med to klasser, der a og b fell saman i a.

Ved tolking c) vil, liksom ved tolking a), undertrykking stort sett vere uunngåeleg. Det inngår jo på ein måte i definisjonen av eit offisielt nasjonalt skriftspråk at dette språket, ved sida av å bli nytta i skrift, også danner mønster for talemålet til bestemte lag av befolkninga. Skal ein forhindre at det skjer undertrykking etter tolking c), må ein altså heile tida bevisst forandre skriftspråket slik at det aldri fell saman med talemålet til noe bestemt samfunnslag. I praksis lar dette seg knapt gjennomføre, sjølv om ein i Norge har nådd eit stykke på veg i den lei. Men også hos oss ser vi at somme barn veks opp i heimar der begge foreldra talar læreboknormalen, og såleis får ein unnamon framfor barn som er oppvaksne i omgivnader der det blir tala telemål, bergensmål, frognermål eller trøndermål.

Ei fjerde mogleg tolking av «undertrykking» (tolking d), ville kanskje vere: «X er undertrykt når han sjølv opplever seg som undertrykt», men eg reknar ikkje denne tolkinga som noen sannsynleg presisering av det LSS legg i begrepet, og derfor har eg ikkje tatt henne med ovanfor. Mitt inntrykk er at dei som nyttar «undertrykking» som eit argument for radikaliserings av bokmålet, gjerne ser at X erklærer at han kjenner seg undertrykt, men på den andre sida ikkje vil godta fråværet av slike kjensler hos X som eit kriterium på at det ikkje ligg føre undertrykking.

Oppsummerande kan ein seie at det sjølv sagt alltid er mogleg å hevde at X er undertrykt utan sjølv å vite det, fordi han er eit offer for falskt medvit, men ein slik påstand er lite interessant dersom han verken kan stadfestas eller motprovas. I røynda dreier det seg her om freistnader på å erstatte ei *bør*-utsegn av typen «Eit offisielt norsk skriftspråk bør ha tilnærma full hokjønnsbøying av substantiva og a-ending i preteritum av linne verb, fordi dette er typisk for dei fleste norske dialektar» med ei *bør*-utsegn av typen «Språkleg undertrykking bør avskaffas ved at ein lar skriftspråket få tilnærma full hokjønnsbøying av substantiva og a-ending i preteritum av linne verb». Ingen av setningane kan verifiseras eller falsifiseras, men det er vel ikkje tvil om at det siste postulatet kan rekne med større opplutning enn det første, fordi det inneheld det upresise, men sterkt negativt ladde ordet «undertrykking», og dermed i langt høgare grad appellerer til kjenslene. Taktikken kan minne om visse riksmålskrinsars bruk av slagordet «fri sprogutvikling».

Med vennleg helsing

Ole Michael Selberg

SPRÅKLIG SAMLING

Abonnement 20 kroner året
Skriftstyrarar: Ernst Håkon Jahr, Gabbrovn. 11,
9022 Krokeldalen. Tlf.: (083) 30 483
Torun Gulliksen, Slagkrogen 65, DK-5220 Odense,
Danmark.

Returadr.: Postboks 636, Sentrum, Oslo 1

Arbeiderpartiet og språklig tilnærming

Fleire innlegg i Arbeiderbladet (Oslo) i våres hevda at det nå er på høg tid at Arbeidarpartiet stakar ut eit språkpolitisk program til avløyning av den «språkfredslinja» som partiet har følgd

Bokmålsseksjonen i Norsk Språkråd har som kjent gått inn for at ei lang rekke konservative riksmålsformer kommer med i læreboknormalen. Som svar på spørsmålet om hvordan Arbeiderpartiets gruppe i Stortinget vil stille seg til dette, sier en av partiets fremste talsmenn i språksaker Per Karstensen (Dagbladet 31.1.79):

«Det er umulig å si, men min erfaring er at vi ikke engasjerer oss så voldsomt i en sak som dette. Hovedinnstillingen er at vi vil føre en politikk som skaper størst mulig språkfred».

Det er altså grunn til å vente lite engasjement blant Arbeiderpartiets talsmenn i et kulturspørsmål som vel er det viktigste på svært lenge. Når konservative krefter er i ferd med å lykkes i sitt strev for å snu ei lang utvikling i retning av et skriftspråk som er bedre tilpassa talemålet til folk flest, da vil partiets folkevalgte holde låg profil.

Slik jeg ser denne saka, er spørsmålet nå:

Skal skriftspråket være basert på talemålet til vanlige menneske i bygd og by, være slik utforma at flertallet kjenner det som sitt eget og finner det lett å bruke? Eller bør vi for frendens skyld føye oss og la norske skriftspråk for all framtid bli tufta på talemålet til et lite mindretall som føler seg kulturelt høgt heva over vanlige folk, og som gjør narr av deres naturlige talemålsformer?

En tidligere Arbeiderpartihovding som Martin Tranmæl så klart hvor viktig språkspørsmålet er for frigjering av de breie lag av folket. Den gamle samnorskmannen ville nok ikke blitt særlig glad for å se at Riksmålsforbundets faneord (f.eks. frem) nå blir nytta av lederskribenter i avisa hans.

Forhåpentligvis er det fortsatt mange i partiet

frå byrjinga av 1960-åra. Her gir vi att eit av desse innlegga, skrivi av Alfred Kvalheim. Det stod i Arbeiderbladet 8.2.

som meiner at arbeidet for ett norsk skriftspråk bygd på talemålet igjen bør bli ei merkesak for arbeiderrørsla. Ingen kan med noen rett hevde at radikale skriftformer har fått sin sjanse uten å slå gjennom. Faktum er at vi ikke har den frie språkutviklinga i landet som enkelte trur. Det skjer hele tida ei omfattande uoffisiell normering av språket i konservativ lei — på arbeidsplassen, i aviser og i forlag. De som har makta i næringslivet bestemmer også hva slags språk som skal komme på trykk. Vi opplever likevel nå at yngre forfattere og journalister i økende grad ønsker å legge til grunn naturlig talemål når de skriver.

For virkelig å kunne få svar på om et samnorsk har livets rett, bør det etter mi meining så snart som mulig bli utarbeidd ei talemålsbasert skriftnorm i tillegg til bokmål og nynorsk. Studenter, skoleelever og andre som måtte ønske det, må da fritt kunne nytte dette alternativet på linje med dagens to målformer. All forskning viser at nordmenn på basis av talemålet ikke kan deles i to atskilte grupper. Det store flertallet har talemål så likearta at det skulle være forholdsvis enkelt å komme fram til en fellesnevner for ei slik skriftform. Dette må være et rimelig minstekrav til våre fredsæle politikere.

Bjerg Helle — oppnevnt av Arbeiderpartiets stortingsgruppe som medlem av Språkrådet — viser i Arbeiderbladet 1. februar 1979 til at partiet ikke har noe språkpolitisk program, og stiller spørsmålet om en ikke bør skaffe seg det. Jeg trur mange meiner det er på høg tid at dette skjer.

Alfred Kvalheim